

Terekemeleriň (türkmenleriň) arasyna aralaşan mongol sözleri

Category: Kitapcy,Sözler,Türkmen dili

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Terekemeleriň (türkmenleriň) arasyna aralaşan mongol sözleri
TEREKEMELER ARASINDA YAŞAYAN MOĞOLCA KELİMELE

Terekemelerdeki tüm şive özelliklerini anlatmak, ayrı bir kitaba konu olabilecek kadar geniştir. Bu nedenle burada sadece tanıtıcı kısa bilgiler vermekle yetindim. Terekemelerin kültürel gelişimlerinde Altınordu Devleti döneminin rolü çok fazladır. Bu gün Kür boyu toplumlarının hemen hepsinin dilinde o günlerin anılarını yansıtan bazı kelimelere dikkat çekmek istiyorum.

■ GALAMAK:

Galamak bir fiil olup yakmak anlamına gelmektedir. Fiil «Gal» kökünden türemiştir. «Gal» bir isim olup Moğol dilinde ateş anlamına gelmektedir. Bu ateş ev dışında yakılan bir ateştir. Evdeki şömine ve ocakta yakılan ateşe «od» denirdi. Terekemeler «Gal»ı isim olarak pek kullanmazlar. Daha çok Galamak fiilini kullanırlar «sobayı gala» «ocağı galadım» galadım, galadın, galadı galadık, galadınız galadılar... şeklinde çekimini yapabiliriz.

■ «GAÇI» «GAYÇI» (türkmen dilinde «gaýçy» görnüşinde aralaşan -t.b.):

Bu kelimenin aslı Moğolca olup makas anlamına gelir. Bu kelime Kırgızlarda «gaıcı,» Tatarlar'da «gaycı» Altay ve Kazan yöresinde de «gaiçi» Terekemelerde ise «gayçı» veya «gaçı» şeklinde kullanılmaktadır.

■ NOKTA (NOXTA) (türkmen dilinde «nogta» görünüşünde aralaşan, nogta – bu göle daňylýan ýüpe diýilýär -t.b.):

Bu kelime «K» harfi «K» ve «H» karışımı bir ses olup buradaki «H» gırtlaktan seslendiril-mektedir. Kelime Kazan ağzında «nukta» Kırgızlarda «nox-ta» Altaylarda «nokto» Terekemelerde ise «noxta» şekli'nde kullanılmakta olup, atlarda kullanılan, yular ya da gemsiz başlık kayışı anlamındadır. Dağıstan Şirvan ve Karabağ civarında oturan hakin diline Altmordu çağında girmiştir.

■ KANGTARGA:

Yular ve Dizgin anlamında Moğolca bir kelime olup Terekemeler arasında «Yüyen» olarakta kullanılır. Altı Kantargalamak ya da «Yüyenlemek» aynı anlama gelmektedir.

■ NÖKER (türkmen dilinde hem «nöker» görünüşünde aralaşypdyr - t.b.):

Terekemelerde «Nöker» olarak kullanılan kelime erkek hizmetçi anlamındadır aslı Mogolça olup Kırgızlarda «nökör» olarak arkadaş anlamında kullanılır. Çağataylar'da ise «nökar» olarak kullanılan Kelime müşavir ve yardımcı anlamlarını taşır.

■ NEMER:

Moğol dilinde «NAMAR» hediye ve Armağan anlamına gelir. Fakat Kür boyu kabilelerinde ise evlenen kız yada erkeğin yakınlarına alınan hediyelere karşılık olarak kullanılmıştır. Terekemelerde «nemer» şeklinde geçer.

■ YEKE (YEKE):

Bu kelime iri ve büyük anlamında olup «Y»den sonra gelen (e) ünsülü «e» ve «i» sesinin karışımı gibi okunur bu nedenle «e» harfi ile gösterilmek kelimenin aslını öğrenmek için daha doğru olur. Kelime Moğolca'da 'Yıka» veya «ika» şeklinde kullanılmakta olup Kafkasya ve Anadolu Türklüğüne Moğol Egemenliği döneminde geçmiştir.

■ BAŞA DÖNMEK

Başa dönmek deyimi kurban olmak anlamına gelmekte olup Terekemeler ve diğer Kafkas Türkleri arasında çokça kullanılır. Fakat kelimenin etimolojik gelişimini incelediğimiz zaman Türkler ve Moğollar arasında başa dönme geleneğinin köklü bir inanç halinde yaşadığını görürüz.

Eski Cin yıllıkları, Asya Hunları'ndan sözederken, adına kurban kesilen şahısın etrafında kurbanlık hayvanın döndürüldüğünü söylerler Bu dönme işi önceleri yedi kez iken sonraları üçe inmiştir. Moğollarda, hasta birinin tüm dert ve hastalıklarının bir baskası tarafından alınabileceği inancı çok kuvvetli idi Hastanın etrafında dönen kişi «senin bütün dertlerini ben aldım» derdi. Bu inanç o kadar güç idiki bazen bu hastalığı alan kişinin gerçekten hastalandığı ve hatta öldüğü olurdu.

Moğol hanlarında Ögeday bir gün çok ağır hastalanmıştı. Kardeşi Tuli bu duruma çok üzülmüyordu. Bir gün Tanrım dedi. İstedığın kansa ben daha çok kan döktüm. İşlediğin hüner ise ben daha hünerliyim onun yerine beni al» diyerek kardeşinin başında üç kez dolanmış Bu olaydan bir süre sonra Tulinin öldüğü ve Ögeday'ın iyileştiği görülmüştür. Bu misaller başa dönme ve başkasına kendini kurban etme geleneğinin güçlü bir inanca dayandığını göstermesi bakımından çok ilginçtir.

Başkırtlar'da, ise her zaman için birisinin adına kendini kurban edecek adam kolay kolay bulunamadığından daha pratik ve kolay bir yorum geliştirilmiştir. Keçe ve bezden yapılma kuklalar hastanın etrafında dolandırıldıktan sonra ateşe atılırdı.

Yine Hindistandaki Bahadurlı Türkmen devletinin hükümdarı Hümayun çok ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Hekimler Hümayun'a ait kıymetli bir şeyin tasadduk edilmesini öneriyorlardı. Babür Şah ise «Hümayun'un benden daha değerli bir şeyi olamaz» diyerek oğlunun yattığı odaya girip etrafında dolandıktan sonra senin dertlerini ben aldım demiştir.

Benzer gelenekleri VI. yüzyıl İran Srayında da görmekteyiz. Şahı ziyarete gelenler onun etrafında dolanarak eteğini

öperlerdi. Şahın çevresinde dolanmakla onun uğruna Canlarını feda etmeye hazırolduklarını anlatmak istiyorlardı.

Benzer inançlara Dede Korkut Oğuznamelerinde de rastlıyabiliriz. Salur Kazan oğlunu Gürcülerden kurtardıktan sonra kırk tane carıye ve köleyi oğlunun etrafında döndürdükten sonra serbest bırakmıştır.

Günümüzde bir sadaka vermek gerektiğinde bazı kişilerin vereceği Sadakayı başının çevresinde dolaştırdıktan sonra verdiği de bilinmektedir.

Bugün Kafkasyada ve Kars'da yaşayan Türkler arasında çok sık kullanılan «başına döneyim» sözü, Göktürkler ve Moğollar çağındaki gibi derin bir inancı anlatmaz iyiniyet sevgi ve şevkat temennisi ifade eder. Günümüzde bir Terekeme bir başkasına hitaben «başına dönüm gayıpı aç» dediği zaman Tuli'nin ögaday'a yaptığı gibi kendini fedaya hazır olduğunu anlatmak istemiyor. Belki böyle bir Kavram ve olayın farkında da değildir. O sadece kapıyı açmasını istediği kişiye bir sempati ifadesi anlamında «Başına dönüm» demiştir. Bu ifade bir bakıma Hayatım, şekerim canım, tatlım gibi hitap anlamında kullanılmıştır. Terekeme «başına dönüm Kapıyı aç» der. Bir başkasıda Hayatım kapıyı açarmısın der.»

Kaynakça «KARAPAPAK VE TEREKEMELERİN SİYASİ VE KÜLTÜR TARİHİNE GİRİŞ»

Yazar: Orhan YENİARAS. Türkmen dili